

هنر خوشنویسی در عصر تکنولوژی

مقدمه:

خط، این عامل ضروری و لاینفک در ارتباطات بشری به لحاظ وسعت عملکرد خود در طول زمان دستخوش تغییرات بسیاری شده که همین امر موجب اعتلای آن گردیده است. شکل بصری خط که عامل مهمی در انتقال پیام به شمار می‌رود شاخه‌های مختلفی از کاربردهای خط را در طول تاریخ به وجود آورده است. هنر خوشنویسی به عنوان یکی از اصیل‌ترین هنرهای بشری شکل تکامل یافته‌ی ذهنیت انتزاعی بشر به پدیده‌های پیرامون خود می‌باشد. پژوهش حاضر بر آن است ضمن آشنایی با جایگاه خوشنویسی در عصر تکنولوژی، افق گسترده‌ای را که خوشنویسی در زمان حاضر دارد، بهتر معرفی کند. به همین جهت در این پژوهش به طرح مسائلی که زاینده‌ی تحولات تکنولوژی است، پرداخته شده و در نهایت پیشنهادهایی برای یافتن مسیری درست و منطقی برای ادامه‌ی این‌گونه فعالیت‌ها ارائه می‌شود. لازم به ذکر است که به دلیل فقدان منابع مکتوب در زمان تحریر این پژوهش، ذکر ارجاعات معمول پژوهشی مقدور نبوده و این پژوهش حاصل کنجکاوی‌ها و مطالعات شخصی نگارنده می‌باشد. هر چند در خاتمه فهرست منابعی که به مدد آنها مطالعات صورت گرفته، ذکر گردیده است.

جایگاه خوشنویسی در عصر تکنولوژی

پیشرفت و تجلی اندیشه‌های انسان متمدن در حضور همیشگی عنصری خلاصه می‌شود که بر معانی متعدد و مختلفی، از زبان الفبایی گرفته تا کاربرد نماد، برای بازآفرینی ایده‌ها و مفاهیم دلالت می‌کند. عنصری که به تنهایی بار سنگین تفکر انسان را بر دوش می‌کشد، و آن چیزی نیست جز خط. اگرچه انتقال تفکر از طریق زبان و تفسیرهای شفاهی می‌تواند بر روی شنونده بی‌نهایت مؤثر واقع شود، اما وسایل بصری

در مقایسه با زبان، به دلیل ارتباط تصویری خاصی که با بیننده برقرار می‌کنند، سرشتی کاملاً متفاوت دارند و تأثیرگذارتر و عمیق‌تر در ذهن می‌مانند. رسیدن به حد‌اعلای این تأثیرگذاری که همان انتقال تفکر در بین انسان‌ها است، در هنر خوشنویسی خلاصه می‌شود. این هنر که عناصر تجریدی شالوده‌ی اصلی آن را بنیان نهاده‌اند از زمان ظهور تائکون دستخوش تحولات فراوانی شده و ماندگاری و اهمیت خود را به عنوان یک هنر سنتی در کاربردهای مورد نیاز هر دوره هم‌چنان حفظ نموده است. این مقاله به بحث پیرامون جایگاه هنر خوشنویسی در عصر تکنولوژی و ره‌آوردهای این عصر می‌پردازد.

هنر خوشنویسی، بازتاب ذوق و اندیشه و به بیانی حکایت رابطه‌ی تنگاتنگ انسان با زندگی است. هنری که مرور بر شناسنامه‌ی کهن و پر بارش را می‌باید با شناخت اندیشه‌های زلال و دست‌های پرتوان شیفتگان آن دنبال کرد. هنری که در حصار صفحات کاغذ و رابطه‌ی صمیمانه‌ی کلمات و حروف متولد شده و اوج این رابطه‌ی صمیمانه در بستر فرهنگ و تمدن جهان اسلام ظهور پیدا کرده است. چنین است که خوشنویسی در کشورهای اسلامی تنها آزمون ذوق نمی‌شود و راهی به تفنن و دلمشغولی نمی‌یابد،

بلکه خوشنویسی، شناسنامه‌ی

خلقیات مردم می‌شود، بازتابی از معنویت و سادگی، هنر ارتباط، سکون، با هم بودن و کنار هم زیستن، هنری به همراه ابعاد و ارزش‌های والا، که می‌بایست در پی باز شناختن هر یک از این ابعاد قدم برداشت و بازگشتی به اصل بی‌پیرایگی و انتزاعی آن کرد.

خصوصیت انتزاعی نهفته

در هنر خوشنویسی، نکته‌ی قابل توجهی است که از زمان‌های

بسیار دور ذهن هنرمندان خوشنویس را به تحول مشغول کرده است. با نگاهی موشکافانه در تاریخ هنر کشورهایی که دارای پیشینه‌ی غنی خوشنویسی می‌باشند، درمی‌یابیم که شکل‌های قراردادی که حروف نامیده می‌شوند، بر طبق ذوق و سلیقه‌ی هنرمندان هر مرز و بوم شکل گرفته و هویت خوشنویسی آن سرزمین را به وجود آورده است. هنر خوشنویسی، هنری مبتنی بر شکل و ساختار بصری است. این ساختار بر اصول و قواعدی بنا شده است که در پیوند با شرایط روحی و معنوی هنرمند خوشنویس، تأثیرات گوناگونی بر ناظران مختلف می‌گذارد. به عبارتی هنر خوشنویسی، مجموعه‌ای هماهنگ از تجسم یک تجربه‌ی انسانی است و خوشنویس کسی است که از میان تجارب زندگی خود مواردی را برگزیده و به آنها شکلی زیبا می‌بخشد.

این عامل زیبایی از آن حیث که یک تجلی است، مقتضی کمال بوده و این کمال در انعکاس نحوه‌ای از نظم و قاعده مستتر است. بنابراین هیچ نشانه‌ی بصری بهتر از مجموعه‌ای از یک رشته شکل‌های هماهنگ نیست که در خوشنویسی کاملاً مشهود است. به طور مثال، زیبایی و غنای خوشنویسی ایرانی در رابطه‌ای هماهنگ میان سه حرکت تکامل یافته عمودی، افقی و دورانی نهفته است. حرکت عمودی که به حروف وقار خاصی می‌بخشد، حرکت افقی (سطح) که حروف را به یکدیگر در روندی مستمر پیوند می‌دهد و حرکت دورانی (دور) که زیبایی خوشنویسی ایرانی را دو چندان نموده و موجب گردش چشم بین دو حرکت افقی و عمودی می‌شود و نوعی لذت بصری در بیننده به وجود می‌آورد و در عین حال نمودی از ارتباط تنگاتنگ خوشنویسی با عنصر تصویری خاص هنر ایران، یعنی اسلیمی است.

بنابراین شکل در هنر خوشنویسی هر منطقه منشعب از عناصر تصویری خاص آن است که به صورتی انتزاعی و بسیار خلاصه شده ظهور کرده و تأثیرات بصری خاصی بر ذهن و چشم بیننده می‌گذارد. این تأثیرپذیری به درک بهتر مطلب می‌انجامد و اوج هنر خوشنویسی نیز در همین جا است، جایی که چشم و ذهن به واسطه‌ی شکل حروف و کلمات به هم پیوند خورده و عالی‌ترین مفاهیم در ذهن جای می‌گیرد. در این جریان، قطره‌ی کوچک مرکب بر روی کاغذ می‌نشیند و علائمی قراردادی را شکل می‌دهد که ناب‌ترین شکل هنر انتزاعی (آبستره) به شمار می‌آید. هنرمند خوشنویس که در طول زمانی بس طولانی به شکل دادن حروف می‌پردازد، شیفته‌ی همین خصوصیت ناب و انتزاعی شده و آن‌چنان در این جریان غوطه‌ور می‌شود که دیگر مفهوم و معنا را در نظر نمی‌گیرد، بلکه شکل تجریدی حروف را تکامل می‌بخشد. در اینجا هنر خوشنویسی با عرصه‌ی وجود می‌گذارد، یعنی جایی که هنرمند، آزاد و رها از هر وابستگی مجازی به خلق ظریف ناب بصری می‌پردازد و نوعی حس و حال را در تک تک حروف به جا می‌گذارد که با ترکیب‌بندی‌های مختلف در کنار یکدیگر، می‌تواند بیان احساسات مختلفی را بنماید. همین خصوصیت هنر خوشنویسی موجب می‌گردد که حتی بیندگانی نیز که قادر به خواندن مطلب نیستند از لحاظ بصری، جذب اثر شده و آن را به عنوان یک تصویر آبستره که حاوی مفاهیم تأثیرگذار است، بپذیرند. این خصوصیت نشانگر ظرفیت‌های نهفته در هنر خوشنویسی است که اگر به طور صحیح شناسایی شده و در خدمت تکنولوژی معاصر قرار گیرد، این هنر سنتی را فراگیرتر خواهد کرد.

در عصر حاضر که عصر تکنولوژی نامیده می‌شود، خوشنویسی نیز همانند سایر هنرها تحت تأثیر تکنولوژی قرار گرفته و با ورود صنعت چاپ، تحولات مهمی در شیوه‌ی نگارش خط به وجود می‌آید. بدین ترتیب جایگاه تکثیر آثار خوشنویسی و کاربرد آن در آثار چاپی گرافیک مانند: پوستر، نشانه، صفحه‌آرایی، بسته‌بندی، بیل بورده، تیتراژ، تیزرهای تبلیغاتی، صفحات وب

و... به تثبیت می‌رسد.

تحولات تکنولوژی، در نیم قرن گذشته شتاب بیشتری یافته و در بخش فن‌شناسی، صنایع الکترونیک با ارائه‌ی کامپیوتر عصر حاضر را تبدیل به دهکده‌ی جهانی کرده است. پدیده‌های جدیدی که به واسطه‌ی ظهور تکنولوژی به وجود آمده، نه تنها موجب دگرگونی روش‌ها شده، بلکه تجدید نظر در تمامی سطوح اجرایی این هنر را نیز فراهم کرده است. امروزه حضور خوشنویسی سنتی در نرم‌افزارهای رایانه‌ای نشانگر ارتباط میان هنر سنتی با تکنولوژی روز است، حرکتی که شاید تا دو دهه‌ی پیش غیرممکن به نظر می‌رسید.

امروزه ادبیات مکتوب به کمک خوشنویسی برای ارائه‌ی بهتر و غنی‌تر بار معنایی خود به مدد برنامه‌های رایانه‌ای در اختیار مردم قرار می‌گیرد. هر یک از این امکانات در واقع نشانه‌ی جایگاه خوشنویسی در عصر تکنولوژی است، اما باید توجه داشت که عصر تکنولوژی، نسلی را پرورش می‌دهد که درک بصری آن بسیار گسترده‌تر از نسل‌های پیشین است. این حرکت پرشتاب نیازمند آگاهی و برنامه‌ریزی‌های دقیقی است که جایگاه خوشنویسی را در کنار علم روز به تثبیت می‌رساند. در حال حاضر لازم است هر دو گروه، یعنی هنرمندان خوشنویس و متخصصان رایانه‌ای، به دلیل بهره‌گیری از روش‌ها و ابزارهای جدید تولید، که لازمه‌ی عصر تکنولوژی است، ارتباط بیشتری پیدا نمایند و گام‌های جدید و پرباری جهت گسترش و قابلیت‌های خوشنویسی از طریق امکانات تکنولوژی جدید بردارند.

از زمان ابن مقفه تا میرزا محمدرضا کلهر، دانش و هنر نسبت به امروز به یکدیگر نزدیکتر بود، اما با ورود تکنولوژی چاپ و به دنبال آن تکنیک‌های جدید، نیاز به مطالعه و فعالیت برای کسب پیشرفت‌های بیشتر در علوم و هنر ضرورت بیشتری یافت و گام‌هایی در جهت به کارگیری خوشنویسی در تکنولوژی نیز صورت گرفت. اما قابلیت‌های بالقوه‌ی هنر خوشنویسی فراتر از این است و استفاده از تکنولوژی در شناسایی ابعاد نوین این هنر هدفی است که باید برای آن برنامه‌ریزی دقیق و کارشناسانه‌ای صورت بگیرد.

دستیابی به ابعاد نوین در به کارگیری اصول و قواعد خوشنویسی و ترکیب آنها با تکنولوژی رایانه‌ای، بستگی تام با مهارت‌های خوشنویس دارد. او باید با تجربه‌های زیبایی‌شناختی جدیدی که در عصر حاضر به وجود آمده، آشنا شود و اصول و قواعدی را که میراث پرمایه‌ی استادان خوشنویسی است، در علم روز به کار ببرد.

سال‌های متممادی هنرمندان خوشنویس پیشرو و خلاق به تجربه‌های گوناگون پرداختند تا در پی دگرگونی‌های فنی و نیاز به فراتر رفتن از حد قالب‌های تکراری و تطبیق با شرایط و نیازهای جدید به اهمیت هنر خوشنویسی و کاربردی که می‌تواند در تکنولوژی روز ارائه دهد، پی ببرند.

مرحله‌ی اول این تحول از زمان ابداع قلم‌های گوناگون سنتی کوفی، نسخ، ثلث، محقق، ریحان، توقیع، رقاع، تعلیق، نستعلیق و شکسته نستعلیق تا ظهور صنعت چاپ بود. در مرحله‌ی دوم، خوشنویسی دستخوش تحولات بسیار وسیعی از لحاظ شکل و ساختار حروف شد تا امکان استفاده در چاپ را بیابد و به دنبال آن موضوعاتی نظیر تایپوگرافی (Typography) و تایپ ستینگ (Type Setting) مطرح شد. مرحله‌ی سوم که زمان حاضر می‌باشد، اوج حرکت‌های شتابنده‌ای است که توسط رایانه در هنر خوشنویسی معاصر به وجود آمده است. در این دوره تکنولوژی، زمینه‌ی مناسب‌تری را برای بسط تایپوگرافی و تایپ ستینگ، نسبت به دوره‌ی قبل فراهم آورده است.

امروزه خوشنویسان بنا به سلیقه‌ی خود و با توجه به نیاز سفارش‌دهنده به دو گروه تقسیم می‌شوند:

- گروه اول، خوشنویسی را به شیوه‌ی سابق و با رعایت اصول و قواعد دقیق و موزون به کار می‌برند.

- گروه دوم، خوشنویسی را علاوه بر رعایت اصول و قواعد دقیق، با ترکیب‌بندی‌های جدید و مناسب با موضوع مورد استفاده

قرار می‌دهند.

افزون بر دو شیوه‌ی مذکور، هنر خوشنویسی معاصر دستخوش دگرگونی دیگری نیز شده که ناشی از مسائل تجاری است. بدین معنا که کاربرد خوشنویسی در صنعت چاپ موجب گردیده تا شکل‌های جدیدی از کاربرد خط در ترکیب‌بندی‌های متنوع

به وجود آید که نوع و اندازه‌ی قلم، رنگ و تمامی عواملی که به ترکیب‌بندی کمک می‌کند را شامل می‌شود، از همین رو خوشنویس معاصر باید شناخت و تجربه‌ی کافی از اصول و مبانی هنرهای تجسمی داشته باشد، چرا که بدون آشنایی با این اصول، استفاده‌ی صرف از امکانات تکنولوژی معاصر، نتیجه‌ای جز ارائه‌ی آثار بی‌آثاری در حد نازل که دون‌شان هنر خوشنویسی است، نخواهد داشت.

عصر حاضر که امکانات مختلفی را در دست هنرمندان قرار داده است، آگاهی و دقت بیشتری را هم از او می‌طلبد. زیرا در این دوره نظریه‌های مختلفی در باب جهانی شدن خط و زبان مطرح شده است. در اوایل عصر حاضر برخی مردم به فیلسوف و ریاضیدان قرن ۱۷ میلادی لیب‌نیتس بر این باورند که می‌توان یک زبان کاملاً مکتوب برای ارتباطات جهانی موسیقی و ریاضیات اختراع کرد.

البته به دلایل مختلفی این رویا هرگز به واقعیت نپیوست ولی این امر دلیل بر آن نمی‌شود که هنرمند خوشنویس معاصر صرفاً در فکر ایجاد ترکیب‌های زیبا با استفاده از خطوط به یادگار مانده‌ی سنتی استادان گذشته باشد. او باید در کنار آن به تحقیق و پژوهش پیرامون شناسایی ابعاد و ظرایف دقیقی که اصول و قواعد خوشنویسی را تشکیل می‌دهند، پرداخته و این هنر ارزنده را با ذکر نمونه‌های منحصر به فرد به جهانیان معرفی نماید تا بدین ترتیب ذهن و چشم بینندگان در سراسر جهان با شکل‌های انتزاعی موجود در این هنر آشنا شده و امکان گسترش این هنر را در سطح جهانی بیشتر کند.

عصر رایانه، اسکنر (Scanner)، ایمج ستر (Image Setter) و... عصری است

با تمام ابعاد و تبعات تکنولوژیکی‌اش. ماندگاری در این عصر بستگی مستقیم با پژوهش‌های کاربردی دارد. وقتی گفته می‌شود خوشنویس در زمان ایجاد اثر، تابع نوعی درک شهودی است، بدان معنا است که ذهن او دائماً در پی تحلیل و گزینش است. تحلیل و گزینشی که در عصر حاضر صورت می‌گیرد از لحاظ پوسته‌ی خارجی و تکنیک‌های اجرایی ظاهراً متفاوت می‌نماید، اما پوسته‌ی داخلی حاوی همان اصول و قواعد سنتی خوشنویسی است. اصول نسبت، قوت، ضعف، صعود، نزول، سطح، دور

و... حاوی نکات بصری ارزنده‌ای است که از استادان خوشنویسی گذشته برای ما به یادگار مانده است. افق گسترده‌ی دید آنان چنان بوده که با قراردادن دو اصل معنوی «صفا» و «شأن» در کنار اصول فنی، خط خود را دائماً صیقل می‌داده‌اند. بدیهی است که در عصر حاضر، نوع صیقل تفاوت یافته است، اما آیا به راستی ذات هنر خوشنویسی تابع مطلقاً از ظهور امکانات تکنولوژی است؟ مسلماً پاسخ منفی است. آنچه ضامن بقای یک شاخه‌ی هنری می‌شود، تکنیک نیست، بلکه روح حاکم بر تک‌تک عناصر تشکیل‌دهنده‌ی آن هنر است که هر چه غنی‌تر باشد، ماندگارتر می‌گردد.

نتیجه‌گیری

مطالعه در کاربردهای هنر خوشنویسی در تکنولوژی عصر حاضر، نشانگر ظرفیت‌های بالای این هنر می‌باشد. جای آن دارد که با نگاهی عمیق و آینده‌نگر راهکارهای مناسبی برای رشد و توسعه‌ی هر چه بیشتر این هنر اصیل در ارتباط با تکنولوژی روز برداشته شود. به همین جهت توجه به موارد زیر از اهمیت خاصی برخوردار است:

۱- آشنایی حرفه‌ای با تکنولوژی‌های خاصی که امروزه می‌توانند در روند کاربرد خوشنویسی مورد استفاده قرار گیرند.

این آشنایی باید با حضور کارشناسان فنی به همراه خوشنویسان حرفه‌ای انجام گیرد (لازم به ذکر است، خوشنویسانی که در این زمینه به فعالیت خواهند پرداخت باید در زمینه‌ی اصول و مبانی هنرهای تجسمی تجارب فراوانی داشته و علاوه بر تبحر در اصول خوشنویسی با تکنولوژی رایانه نیز آشنا باشند. زیرا بیشترین کاربرد خوشنویسی در عصر تکنولوژی در زمینه‌ی ارائه‌ی نرم‌افزارهای حروفچینی است که قادر به نگارش اقلام سنتی هستند. هم‌چنین همراهی خوشنویسان صاحب ذوق و پیشرو در کنار متخصصان رایانه می‌تواند نتایج ارزنده‌ای را به وجود آورد که در حال حاضر نیاز به آن بسیار احساس می‌گردد).

۲- برگزاری دوره‌های آشنایی خوشنویسان با علوم و هنرهای روز.

۳- برگزاری نمایشگاه‌های بین‌المللی جهت آشنایی با تحولات مختلفی که در زمینه‌ی کاربردهای خوشنویسی در کشورهای دیگر صورت می‌پذیرد.

۴- برگزاری دوره‌های تخصصی آشنایی با اصول و ضوابط خوشنویسی سنتی.

۵- انجام پژوهش‌های مرتبط با کاربردهای خوشنویسی و شناخت ظرفیت‌های آن در تکنولوژی روز و ارائه‌ی این پژوهش‌ها به صورت کاربردی در امور انتشاراتی که می‌تواند در دسترس عموم قرار گیرد.

۶- برگزاری جلسات بحث و بررسی پیرامون راهکارهای جدید استفاده از خوشنویسی در تکنولوژی روز.

منابع:

- ۱- احمدی، بابک. از نشانه‌های تصویری تا متن، تهران: نشر مرکز، ۱۳۷۱
- ۲- حلیمی، محمدحسین. اصول و مبانی هنرهای تجسمی، تهران: شرکت افست، ۱۳۷۲
- ۳- فضایی، حبیب‌الله. اطلس خط، اصفهان: انتشارات مشعل، بدون تاریخ
- ۴- پالو، ادوین. انسان در تکاپوی تمدن، ترجمه‌ی محمد سعیدی، تهران: امیرکبیر، ۱۳۳۵
- ۵- فلدرمن، ادموند. تنوع تجارب تجسمی، ترجمه‌ی پرویز مرزبان، تهران: سروش، ۱۳۷۸
- ۶- ضیمران، محمد. جستارهای پدیدارشناسانه پیرامون هنر و زیبایی، تهران: کانون، ۱۳۷۷
- ۷- قلیچ‌خانی، حمیدرضا. فرهنگ واژگان و اصطلاحات خوشنویسی و هنرهای وابسته، تهران: روزنه، ۱۳۷۳
- ۸- دهخدا، علی‌اکبر. لغت‌نامه دهخدا، انتشارات دانشگاه تهران (جلد ششم)، ۱۳۷۳
- ۹- کاندینسکی، واسیلی. معنویت در هنر، ترجمه‌ی اعظم نوراله خانی، تهران: شهابنگ، ۱۳۷۵
- ۱۰- نشریات صنعت چاپ، پیام، تکنولوژی رایانه
- ۱۱- سایت‌های اطلاعاتی بین‌المللی